

Dječji brakovi u romskoj zajednici u Republici Hrvatskoj

MAJA KUTNJAK VRTARIĆ*
OLJA DRUŽIĆ LJUBOTINA
Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Prethodno priopćenje
UDK: 347.622-053.5/6(497.5=214.58)
doi: 10.3935/rsp.v28i1.1733
Primljeno: travanj 2020.

Rad je usmjeren na razumijevanje pojave dječjih brakova kao prakse koja grubo krši ljudska i dječja prava djevojčica i dječaka, ugrožava njihovu dobrobit i sprječava ih u ostvarivanju njihovih punih potencijala. U uvodnom dijelu analiziraju se uzroci i posljedice dječjih brakova te se iznose dostupni podaci o raširenosti ove pojave u regiji. Slijedom dostupnih istraživanja na području Europe koja ukazuju na povećanu zastupljenost pojave u romskoj zajednici, a uzimajući u obzir nedostatak domaćih istraživanja i literature o ovoj temi, u radu su predstavljeni rezultati provedenog kvalitativnog istraživanja čiji je opći cilj bio dobiti uvid u osobno iskustvo odraslih žena Romkinja povezano s njihovim stupanjem u bračnu zajednicu prije navršene osamnaeste godine života. Podaci su prikupljeni metodom polustrukturiranog intervjua te analizirani postupkom tematske analize. Rezultati istraživanja poklapaju se s dostupnim znanjima u ovom području, ali i dodatno artikuliraju isprepletenost različitih čimbenika od razine samih djevojaka i roditelja do razine normi u romskoj zajednici. Slijedom toga, raspravlja se i o javno političkom okviru, a predložene su aktivnosti usmjerene na prevenciju prakse dječjih brakova u sustavu obrazovanja te aktivnosti u zajednici i sa zajednicom usmjerenih na pružanje podrške mladima, ali i na mijenjanje normi koje podržavaju ovu praksu.

Ključne riječi: dječji brakovi, Romi, okolnosti stupanja u brak, iskustvo bračnog života, prevencija.

UVOD

Dječjim brakom smatra se svaka bračna ili izvanbračna zajednica u kojoj je najmanje jedna osoba mlađa od 18 godina (UNICEF, 2005.; Wodon i sur., 2017.). Iako se ova praksa najčešće povezuje s Indijom i zemljama subsaharske Afrike, dječji brakovi su kao pojava prisutni u gotovo svakoj državi na svijetu. Pri tome su djevojčice

znatno češće obuhvaćene ovom pojavom nego dječaci što dječje brakove čini oblikom rodno zasnovane diskriminacije (UNICEF Beograd, 2016.).

Pravna regulativa i na međunarodnoj i na europskoj razini prepoznaje ozbiljnost ove pojave posvećujući joj veći broj konvencija i rezolucija. Tako je, primjerice, još 1962. godine donesena **Konvencija o pri-**

* Maja Kutnjak Vrtarić, maja.kutnjak@gmail.com

stanku na brak, minimalnoj starosti za sklapanje braka i registriranju brakova (UN, 1962.) u kojoj se naglašava važnost **slobodnog i potpunog pristanka** obiju strana za sklapanje bračne zajednice koja treba biti službeno registrirana (čl. 1.), dok se od država potpisnica traži određivanje minimalne dobi za sklapanje braka (čl. 2.). U rujnu 1981. godine stupila je na snagu UN-ova **Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)** koja proširuje zaštitu žena i djevojčica na sve prakse koje šteto djeluju na njihov psiho-fizički integritet i ostvarivanje ljudskih prava. U ovom dokumentu se po prvi put eksplicitno spominju dječji brakovi (čl. 16.), a uz odredbe vezane uz brak i obitelj, ova Konvencija u čl. 5. upućuje i na šire djelovanje *radi izmjene društvenih i kulturnih obrazaca u ponašanju muškaraca i žena kako bi se uklonile predrasude, običaji i prakse utemeljene na ideji o podređenosti ili nadređenosti jednog ili drugog spola ili na stereotipnim ulogama muškaraca i žena*. Konačno, UN-ova **Konvencija o pravima djeteta** (1989.) temeljni je dokument od kojeg se polazi u kreiranju bilo kakvih zakonodavnih i drugih mjera kojima će se zaustaviti ova višestruko štetna praksa. Iako se dječji brakovi u Konvenciji nigdje eksplicitno ne spominju, uzimajući u obzir posljedice dječjih brakova na djevojčice i dječake, ali i djecu koja se rađaju u takvim brakovima, ovakva praksa direktno onemogućuje ostvarivanje punog potencijala djevojčica i dječaka (čl. 6.), ignorira i grubo krši djetetovo pravo na slobodno izražavanje vlastitog mišljenja (čl. 12.), pravo na obrazovanje (čl. 28.), ali i pravo na odmor, slobodno vrijeme, igru i razonodu primjereno djetetovoj dobi (čl. 31.).

Kao dodatni poticaj izgradnji političke volje i preuzimanju odgovornosti za zaustavljanje dječjih brakova na internacionalnoj razini, organizacija Ujedinjenih naroda donijela je još nekoliko izdvojenih **rezolucija** specifično usmjerenih na dječje, rane

i prisilne brakove, a osviještenost, važnost i potrebu za pojačanim sustavnim radom na smanjivanju dječjih brakova odražava i činjenica da je uklanjanje dječjih, ranih i prisilnih brakova (uz sakaćenje ženskih genitalija) jedan od podciljeva u okviru **općeg cilja br. 5.** (postizanje rodne ravnopravnosti) u **Programu UN-a za održivi razvoj do 2030.** prihvaćenog u New Yorku 2015. godine (<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>).

Što se tiče **europskog pravnog poretka** u ovoj domeni, jedan od važnijih dokumenata predstavlja **Konvencija vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji** (tzv. *Istambulska konvencija*) koja je stupila na snagu u kolovozu 2014. godine (u Hrvatskoj u listopadu 2018. godine). U pogledu braka, u ovoj se Konvenciji posebno artikulira problematika prisilnih brakova, bilo da se radi o odrasloj osobi ili djetetu. Uz tzv. *Istambulsku konvenciju* valja još spomenuti **Rezoluciju 1468 (2005) o prisilnim brakovima i dječjim brakovima** te **Preporuku Parlamentarne skupštine Vijeća Europe 1723 (2005) o prisilnim brakovima i dječjim brakovima** kao jednog od prvih dokumenata koji su se na razini Vijeća Europe bavili ovom problematikom. U ovim se dokumentima također apelira na države članice da odrede dob od osamnaest godina kao minimalnu dobnu granicu za sklapanje braka, kao i da uvedu obvezu službenog registriranja svakog sklopljenog braka. U Rezoluciji se uz to ističe oštro neslaganje Parlamentarne skupštine da se pod okriljem poštovanja kulture i tradicije tolerira sklapanje prisilnih i dječjih brakova u zajednicama migranata.

Da su dječji i prisilni brakovi i dalje važna tema za Europsku uniju, svjedoče i dvije nove rezolucije Europskog parlamenta: **Rezolucija od 4. listopada 2017. o zaustavljanju prakse dječjih brakova (2017/2663(RSP))** i **Rezolucija od 4. srpnja 2018. Ususret vanjskoj strategiji EU-a protiv ranih i prisilnih brakova – sljedeći**

koraci (2017/2275(INI)). U obje se rezolucije inzistira na tome da se dječje, rane i prisilne brakove smatra teškom povredom ljudskih i dječjih prava. Pored navedenog, Parlamentarna skupština Vijeća Europe prepoznala je povećanu zastupljenost dječjih i prisilnih brakova među romskom zajednicom te u svojoj **Rezoluciji 1740 (2010) o položaju Roma u Europi i relevantnim aktivnostima Vijeća Europe** poziva države članice da se pobrinu da djevojčicama osiguraju jednake mogućnosti u obrazovanju, posebno u srednjem obrazovanju od kojeg prevelik broj djevojčica Romkinja odustaje upravo zbog pritiska roditelja ili zajednice povezanog s ranim brakovima, maloljetničkim trudnoćama te obiteljskim i kućanskim obvezama. Na kraju, u listopadu 2020. g. donesen je **novi Strateški okvir EU-a za ravnopravnost, uključivanje i sudjelovanje Roma¹** u kojem se, iako se dječji brakovi ni ovdje izričito ne spominju, predlaže niz mjera i aktivnosti usmjerenih na prevenciju ispadanja iz školskog sustava s posebnim naglaskom na djevojčice i djevojke Romkinje, savjetovanje i podršku u planiranju obitelji, zaštitu seksualnog i reproduktivnog zdravlja kao i na prevenciju svih pojava koje pridonose transgeneracijskom prijenosu siromaštva.

Ipak, valja uočiti kako unatoč tome što se u više navedenih dokumenata ističe potreba da države reguliraju minimalnu dob stupanja u brak te da ona bude usklađena s

definicijom djeteta prema Konvenciji o pravima djeteta bez obzira na pristanak roditelja i/ili sudova (na to upućuje i **Odbor za prava djeteta** u svojem **Općem komentaru br. 20. o implementaciji dječjih prava tijekom adolescencije**), tek su četiri europske države s tim uskladile svoje nacionalno zakonodavstvo: Njemačka, Danska, Nizozemska i Švedska. Većina zemalja (među kojima i Hrvatska prema čl. 25. st. 2. Obiteljskog zakona (NN 103/2015., 98/2019.) i nadalje dopušta sklapanje braka i prije navršene punoljetnosti sa 16 godina, dok sedam zemalja u svojem zakonodavstvu nema reguliranu minimalnu dobnu granicu za stupanje u brak (podaci iz 2017.).²

Da su na području Europe dječji brakovi zastupljeniji u romskoj zajednici, potvrđuju i dostupni podaci regionalnih istraživanja. Primjerice, UNICEF-ovo istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) u susjednoj Srbiji pokazalo je da je postotak žena koje su stupile u brak prije 18. godine među romskom populacijom 57%, dok je udio takvih žena u općoj populaciji 6,8%. Prije 15. godine u Srbiji je u brak stupilo 16,9% djevojčica Romkinja i 0,8% djevojčica iz opće populacije (Statistical Office of the Republic of Serbia i UNICEF, 2014.). Slična je situacija i u ostalim zemljama u regiji na što također ukazuju UNICEF-ova istraživanja višestrukih pokazatelja provedena posljednjih nekoliko godina (Tablica 1.):

Tablica 1.

Rasprostranjenost dječjih brakova u zemljama regije, izraženo u postocima

Država	Stupile u brak do 15. g.		Stupile u brak do 18. g.	
	Opća populacija	Romi	Opća populacija	Romi
BiH	0,4	14,6	9,5	48,3
Kosovo	0,8	11,6	10	42,7
Makedonija	1,4	11,9	10,7	47
Crna Gora	0,5	18,2	6,2	56,4

Izvor: UNICEF Beograd, 2016.

¹ (https://ec.europa.eu/info/publications/new-eu-roma-strategic-framework-equality-inclusion-and-participation-full-package_hr).

² (<https://fra.europa.eu/en/publication/2017/mapping-minimum-age-requirements-concerning-rights-child-eu>).

Istraživanja u Republici Hrvatskoj koja bi se specifično bavila dječjim brakovima i dala egzaktno podatke o raširenosti i drugim obilježjima ove pojave nisu poznata. No, određeni podaci mogu se iščitati iz širih istraživanja koja su uključivala pripadnike romske nacionalne manjine. Tako Baranović (2009.) u istraživanju o položaju Romkinja u Hrvatskoj dolazi do podataka da je više od polovice ispitanih Romkinja ušlo u brak u dobi od 15 do 18 godina, da je 7% njih sklopilo brak prije četrnaeste godine kao i da je u romskoj zajednici običajni brak dominantna forma bračnog života te ima čak i veće značenje od braka sklopljenog pred matičarom.

Posljednje opsežno nacionalno istraživanje baznih podataka među romskom populacijom dodatno pokazuje da je sklapanje braka treći po redu razlog zbog kojeg se mladi Romi i Romkinje u Hrvatskoj u dobi od 15 do 18 godina ne školuju, te vodeći razlog zašto odustaju od već započetog srednjoškolskog obrazovanja (Kunac, Klasnić, Lalić, 2018.). Najnovija objavljena publikacija iz istog istraživanja posvećena detaljnjoj analizi položaja žena, djece i mladih daje podatke o bračnom statusu mladih Roma i Romkinja u dobi od 14 do 19 godine koji pokazuju da 30,9% djevojaka i 15% mladića u toj dobnoj skupini već živi u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici. Iako ovako uzeta dobna kohorta (14-19 godina) predstavlja teškoću u raščlanjivanju pokazatelja za razdoblje do osamnaeste godine života, ipak je uočljiv gotovo dvostruko veći broj djevojaka u odnosu na mladiće koji u toj dobi već žive u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici. S tim povezano, u intervencijskom smislu, važan je i podatak da je 50% Romkinja prvo dijete rodilo u maloljetničkoj dobi, a 17% u dobi mlađoj od 16 godina, odnosno da 40% mladih žena Romkinja odustaje od obrazovanja zbog rađanja i udaje (Klasnić, Kunac, Rodik, 2020.).

Ovakvi nas podaci lako mogu dovesti u zamku stereotipiziranja fenomena i pretva-

ranje problema dječjih brakova u problem romske zajednice. Da bi se to izbjeglo, važno je dobro razumjeti kompleksnost i interakciju čimbenika koji dovode do pojave i održavanja ove prakse.

UZROČNI ČIMBENICI DJEČJIH BRAKOVA

UNICEF-ovo istraživanje u 47 zemalja pokazalo je da se dječji brakovi najčešće javljaju među 20% najsiromašnije populacije (UNICEF, 2005.). Siromaštvo se stoga ističe kao čimbenik koji je najsnažnije povezan s pojavom dječjih brakova (Jain i Kurz, 2007.; Warner, 2014.; Aleksić, 2015.; UNICEF Beograd 2017.; Wodon i sur., 2017.). Pri tome je važno imati na umu višedimenzionalnu narav siromaštva koja je puno više od materijalne oskudice, kao i činjenicu da se vrlo često ne radi samo o siromašnim obiteljima, već i o siromašnim zajednicama. Siromašne obitelji često nemaju mogućnosti osigurati alternativne opcije djevojčicama i mladim djevojkama nakon što završe ili prekinu školovanje, a ukoliko u zajednici ne postoje prilike za zapošljavanje, brak se nameće kao jedina opcija (Steinhaus i sur., 2016.). Kada govorimo o romskoj zajednici, upravo je siromaštvo jedno od njezinih najistaknutijih obilježja. Stope siromaštva kod Roma su i do dva i pol puta veće nego kod ostalog stanovništva (Bagić i sur., 2014.).

Naravno, siromaštvo ne može biti izgovor za ovu višestruko štetnu praksu te ga je potrebno promatrati u interakciji s ostalim čimbenicima kao što su obrazovanje ili norme u zajednici koje mogu biti takve da potiču ranu udaju djevojaka.

Prema podacima međunarodnog saveza nevladinih organizacija *Girls Not Brides*, djevojke koje imaju završenu samo osnovnu školu imaju dva puta veće šanse da se udaju prije osamnaeste godine života u usporedbi s onima koje završe srednju školu ili fakultet, dok su za djevojke bez obrazovanja šanse za udaju prije 18. tri puta veće (*Girls*

Not Brides, 2016.). S druge strane, svaka godina srednjoškolskog obrazovanja smanjuje vjerojatnost udaje za 6% (Wodon i sur., 2017.). U tom smislu, zabrinjava podatak da tri četvrtine Romkinja u Hrvatskoj ne završi osnovnu školu, a gotovo jedna trećina je nepismena te da se žene Romkinje u Hrvatskoj školuju dvije godine kraće od Roma i gotovo sedam godina kraće od svojih vršnjakinja neromkinja (Bagić i sur., 2014.).

Dječji brakovi se, nadalje, češće javljaju u tradicionalnim i strogo patrijarhalnim zajednicama s visoko izraženom rodnom nejednakošću i diskriminacijom žena i djevojaka (Warner, 2014.; UNICEF Beograd, 2016.). Analize pokazuju da romske zajednice karakterizira upravo tradicionalan način života s naglašenim patrijarhalnim sustavom vrijednosti, a vrijednost i doprinos žene sagledava se kroz prizmu rađanja potomstva i brige oko kućanstva. Uz to, dok većina društava dob ženika i nevjeste smatra ključnim elementom koji određuje je li brak legalan i moralno prihvatljiv, u tradicionalnim zajednicama mjerilom se smatra nevinost djevojke. Očuvanje predbračne nevinosti djevojke pitanje je časti i ugleda obitelji i stoga vrlo visoko cijenjeno i očekivano. Rana udaja u takvim se situacijama smatra preventivnom mjerom predbračnih spolnih odnosa i trudnoće, koji bi, ako se dogode, bili velika sramota kako za djevojku tako i za njezinu obitelj.

Skupina stručnjaka koja je tijekom 2017. godine provela opsežno kvalitativno etnografsko istraživanje o dječjim brakovima u romskoj populaciji u Srbiji (UNICEF Beograd, 2017.: 8-9) ponudila je *koncept marginaliziranog okruženja* kao okvir u kojem se reproduciraju i funkcioniraju dječji brakovi. Tako postavljeni koncept uzima u obzir društveni i ekonomski položaj, perspektivu same zajednice kao i norme i običaje zajednice. Primjerice, s jedne strane postoji niz unutarnjih pravila koja uređuju običaje i funkcioniranje romske zajednice i koja se znatno razlikuju od onih koja postoje među

većinskim stanovništvom (npr. zahtjev da djevojka bude nevina prije stupanja u bračnu zajednicu). S druge strane, ta je različitost direktan povod za marginalizaciju, diskriminaciju i daljnje socijalno isključivanje od strane šireg društvenog okruženja koje će takva pravila ocijeniti zastarjelima ili nazadnima. Povratno, što je marginalizacija veća, to su stege zajednice jače u namjeri da se očuva integritet zajednice. U tom smislu, marginalizirano okruženje funkcionira kao isprepleten niz faktora koji u velikoj mjeri ograničavaju mogućnosti alternativnih životnih izbora.

POSLEDICE DJEČJIH BRAKOVA

Posljedice dječjih brakova u velikoj su mjeri identične njihovim glavnim uzrocima čime se stvara začarani, samoodržavajući krug. Stupanje u dječji brak gotovo uvijek podrazumijeva i prekid školovanja te ispadanje iz obrazovnog sustava budući da se od djevojke očekuje da se maksimalno posveti brizi o kućanstvu, rađanju i podizanju djece. Nedovoljno obrazovane i bez kvalifikacija (često i nepismene) djevojčice i djevojke osuđene su na doživotnu podređenost, ekonomsku ovisnost i nastavak života u siromaštvu (Jenson i Thornton, 2003.; Jain i Kurz, 2007.).

Ranu udaju gotovo uvijek prate i maloljetničke trudnoće te višestruki porodi kako zbog očekivanja da djevojke dokažu svoju plodnost, tako i zbog nedostatka znanja i informacija o reproduktivnom zdravlju i kontracepciji te nemogućnosti da donose odluke vezane uz broj djece u obitelji. Istraživanje na uzorku od 15 zemalja pokazalo je da, ovisno o dobi stupanja u brak (s 13 ili 17 godina), dječji brak povećava stopu fertiliteta djevojke od 17% do 26% (Wodon i sur., 2017.). To sa sobom nosi niz zdravstvenih problema i rizika, kako za djevojku tako i za djecu rođenu u dječjim brakovima (Jain i Kurz, 2007.).

Istraživanja nadalje pokazuju da su djevojčice i djevojke koje rano stupaju u brak češće izložene različitim vrstama nasilja: fizičkom, psihičkom i seksualnom. Istraživanje u Bugarskoj pokazalo je da se nasilje nad ženama u romskoj zajednici čak i povećava u posljednje vrijeme zbog ugrožavanja tradicionalne uloge i pozicije muškarca kao hranitelja obitelji pod utjecajem modernije većinske kulture. Nove vrijednosti koje prodiru u romsku zajednicu stvaraju nesigurnost i pritisak koji kod muškaraca može rezultirati povećanom agresijom i nasiljem kao načinom očuvanja svojeg tradicionalnog statusa (Anan, 2014.).

Kontinuirana izloženost ugnjetavanju, nasilju i traumatskim iskustvima u konačnici rezultira ne samo fizičkim ozljedama već i psihičkim i emocionalnim teškoćama kod djevojčica koje su vidljive u njihovom ponašanju kao, primjerice, pojava noćnih mora, anksioznost, posttraumatski stresni poremećaj, razvoj poremećaja prehrane ili gastrointestinalnih bolesti. Dio njih pati i od depresije koja ponekad završava suicidom. Nasilničko ponašanje traumatski djeluje i na djecu koja odrastaju u takvoj zajednici, a uz to ima i potencijal transgeneracijskog prijenosa (Froxylia, 2014.; Parsons i sur., 2015.). Gledajući iz šire, ekonomske perspektive, posljedice dječjih brakova sagledavaju se s aspekta dodatnih troškova zdravstvene i socijalne skrbi te s aspekta smanjene produktivnosti i zarađivanja radno sposobnih djevojaka (Wodon i sur., 2017.).

CILJ ISTRAŽIVANJA

Opći cilj istraživanja bio je dobiti uvid u osobno iskustvo žena, odnosno majki Romkinja povezano s njihovim stupanjem u bračnu zajednicu prije navršene osamnaeste godine života.

Uzimajući u obzir nedostatak domaćih istraživanja i literature o ovoj temi, istraživanjem se željelo proširiti znanje o specifičnostima konteksta i interakciji čimbenika

koji rezultiraju ranom udajom romskih djevojčica te dobiti smjernice za osmišljavanje konkretnih aktivnosti s ciljem smanjenja prakse sklapanja dječjih brakova sadašnjih i budućih djevojaka Romkinja. Potencijalna korist ogleđa se i u podizanju razine svijesti o važnosti progovaranja o ovoj temi kao osnovnog preduvjeta za poduzimanje sustavnih, višerazinskih mjera kojima će se odgoditi dob udaje i rođenja prvog djeteta romskih djevojaka.

ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Polazeći od cilja, formirana su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Koji su razlozi i okolnosti stupanja u brak u maloljetnoj dobi iz perspektive žena koje su imale to iskustvo?
2. Kakav je doživljaj i iskustvo bračnog života žena koje su stupile u brak u maloljetnoj dobi?

METODA PRIKUPLJANJA I ANALIZE PODATAKA

Istraživački nacrt temelji se na kvalitativnoj metodi prikupljanja i analize podataka budući da on omogućuje dublje razumijevanje fenomena dječjih brakova kao vrlo osjetljive i složene pojave. Podaci su prikupljeni metodom polustrukturiranog intervjua. Provedeno je sedam pojedinačnih intervjua s odraslim ženama Romkinjama koje imaju iskustvo stupanja u brak u maloljetnoj dobi.

Razgovori su vođeni po pripremljenom predlošku s pitanjima:

1. Razlozi i okolnosti stupanja u brak

- *Kako ste se upoznali sa svojim suprugom? Kako dugo ste se poznavali prije nego što se oženili?*
- *Možete li opisati kako je izgledala Vaša udaja?*

- *Koji je bio Vaš osnovni razlog za odluku da stupite u brak (zaljubljenost, bijeg od kuće, prisila...)? Tko je najviše utjecao na Vašu odluku? Je li netko bio protiv?*
- *Kako je na Vašu udaju gledala Vaša obitelj?*
- *Ako je udaja bila protivno Vašoj želji – što bi se bilo dogodilo da ste se oduprli i odbili udati se?*
- *Kakav je bio odnos Vašeg budućeg supruga i njegove obitelji prema stupanju u brak?*
- *Je li netko iz šireg okruženja (npr. škola, socijalna radnica, prijatelji, susjedi) imao utjecaj ili pokušao utjecati na Vašu odluku? Kako?*
- *Kakav je bio Vaš odnos prema braku u koji stupate? Jeste li se osjećali spremnom za ulogu supruga? Kakva su bila Vaša očekivanja? Je li Vas bilo strah nečega? Oko čega ste najviše brinuli?*
- *Jeste li prije stupanja u brak razgovarali s nekim o tome što sve brak podrazumijeva? Jeste li dobivali kakve savjete i od koga?*
- *Je li bilo teškoća u bračnom životu? Što Vas je najviše iznenadilo? S čim ste se najteže nosili?*
- *Kako je rođenje djeteta utjecalo na odnos između Vas i Vašeg supruga?*
- *Jeste li se osjećali spremnom za ulogu majke? Što Vam je predstavljalo najveću teškoću?*
- *Kako ste se slagali s članovima obitelji Vašeg supruga i kakav je bio njihov odnos prema Vama?*
- *Kako biste opisali Vaš odnos sa suprugom i svoj brak općenito?*
- *Smatrate li da bi u Vašem odnosu sa suprugom bilo nešto drugačije da ste se udali kao punoljetna osoba? Ako da, što?*

SUDIONICI ISTRAŽIVANJA

U istraživanju je sudjelovalo sedam punoljetnih Romkinja u dobi od 24 do 41 godine života koje žive na području Međimurske županije. U Tablici 2. prikazana su neka sociodemografska obilježja sudionica.

Uzorak sudionica je namjeran, što znači da je ključni kriterij izbora bio taj da su stupile u brak u maloljetnoj dobi, a sve su ujedno i stanovnice istog romskog naselja. Pri tome se sklapanje braka shvaćalo iz perspektive romske zajednice što znači da formalna/pravna registracija bračne zajednice nije bila odlučujući faktor za sudjelovanje u istraživanju.

2. Doživljaj i iskustvo bračnog života

- *Nakon udaje, jeste li ostali u svojoj obitelji ili ste se preselili u obitelj Vašeg supruga?*
- *Kako je u početku izgledao Vaš brak? Kakvi su bili odnosi između Vas i Vašeg supruga?*

Tablica 2.
Neka sociodemografska obilježja sudionica

	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7
Dob ispitanice	41	24	28	38	39	36	28
Dob stupanja u brak	14	16	17	15	16	14	14
Dob rađanja prvog djeteta	15	17	20	18,5	17	15	15

POSTUPAK ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je provedeno u razdoblju od travnja do lipnja 2019. godine. Početni odabir potencijalnih sudionica istraživanja temeljen je na osobnom poznavanju majki učenika i upotpunjen informacijama dobivenih od romskih pomagača zaposlenih u školi o tome koje majke učenika su stupile u (izvan)bračnu zajednicu prije navršene 18. godine života. Nakon toga, potencijalne sudionice pozvalo se na zajednički razgovor u školu budući da u romskom naselju, osim kuća, nema nikakvog objekta u kojem bi se razgovor mogao provesti. Objasnila im se svrha, cilj i relevantnost teme istraživanja, način osiguravanja anonimnosti i povjerljivosti, način dokumentiranja i analize podataka kao i način prezentacije podataka te njihov doprinos u razumijevanju i prevenciji pojave dječjih brakova za buduće generacije djevojčica Romkinja. Od sudionica je tražena usmena suglasnost za sudjelovanje u istraživanju jer se procijenilo da bi pismeno davanje suglasnosti dodatno narušilo osjećaj anonimnosti i povjerljivosti kod sudionica. Dodatno, tri sudionice koje su pristale sudjelovati u istraživanju su nepismene što ih ograničava u pismenom davanju suglasnosti. S onim ženama koje su pristale sudjelovati u istraživanju, dogovoren je termin za razgovor. Razgovori su trajali od 35 do 65 minuta i provodili su se u prostorijama osnovne škole. Razgovori su se snimali diktafonom. Nakon transkripcije, snimke su nepovratno izbrisane.

ANALIZA PODATAKA

U analizi podataka korištena je tematska analiza (Braun i Clarke, 2006.), za koju je karakterističan eksplorativan pristup s obzirom da ima za cilj dobiti bolje razumijevanje neke neistražene pojave, što je u ovom slučaju tema dječjih brakova. Tematskom analizom mogu se opisati i interpretirati različiti aspekti neke istraživane pojave.

Analiza podataka uključivala je šest međusobno povezanih koraka (Braun i Clarke, 2006.): (1) upoznavanje s podacima; (2) generiranje inicijalnih kodova; (3) traganje za temama; (4) pregled i provjera prepoznatih tema; (5) određivanje i imenovanje tema te (6) povezivanje i interpretiranje dobivenih rezultata, odnosno tema.

U prikazu rezultata, pojedini kodovi ilustrirani su izjavama sudionica koje su označene šiframa (M1 – majka 1, M2 – majka 2 itd.)

REZULTATI

Rezultati su organizirani u tablice i prikazani u okviru 3 tematska područja. Jedno tematsko područje (posljednje navedeno) dodatno se iznjedrilo u razgovoru sa sudionicama:

1. razlozi i okolnosti stupanja u brak u maloljetnoj dobi
2. doživljaj i iskustvo bračnog života
3. iskustvo sudionica s vlastitim kćerima.

Razlozi i okolnosti stupanja u brak u maloljetnoj dobi

Prvo definirano tematsko područje odnosilo se na čimbenike koji su utjecali ili doprinijeli stupanju u bračnu zajednicu te na okolnosti pod kojima je do toga došlo (Tablica 3.)

U opisivanju perioda poznavanja sudružnika prije stupanja u bračnu zajednicu, ističe se činjenica da se radilo o »**nagloj udaji**« do koje je došlo već nakon »**kratkog poznavanja prije stupanja u brak**«: »*Hodali smo pa negdje dva mjeseca.*« (M1); »*Nije bilo to dugo, nismo dugo hodali...*« (M6); ili čak i »**nakon jednog susreta**«: »*On je htio da se odmah udam za njega... bez hodanja, bez ičega. A prvi put smo se vidjeli. I ja odmah išla sam kod njih. Meni je bilo neugodno...*« (M3); »*Nisam se stigla ja s njim upoznati jer to je bilo iznenada.*

Tablica 3.

Razlozi i okolnosti stupanja u brak u maloljetnoj dobi

Tema: Razlozi i okolnosti stupanja u brak u maloljetnoj dobi	
Kategorije	Kodovi
NAGLA UDAJA	Kratko poznavanje prije stupanja u brak Udaja nakon jednog susreta Potreba za boljim upoznavanjem prije stupanja u brak Nepostojanje predodžbe o braku
STAVOVI RODITELJA PREMA UDAJI	Ravnodušnost roditelja mladenke Protivljenje jednog ili oba roditelja mladenke Slaganje mladoženjinih roditelja s udajom
SLABI ODGOJNI KAPACITETI RODITELJA	Neprikladne odgojne metode i strategije roditelja Izostanak roditeljske podrške u obliku savjetovanja o braku prije braka
VLASTITA ODLUKA	Bježanje k dečku Ignoriranje/neuvažavanje roditelja Bijeg od nepovoljnih uvjeta u obitelji i očekivanje da će u braku biti bolje Uvjerenje o nepostojanju alternative udaji Utjecaj vršnjakinja
NORME U ROMSKOJ ZAJEDNICI KOJE POTIČU RANU UDAJU DJEVOJAKA	Snažan utjecaj okoline Rana udaja kao norma u romskoj zajednici Transgeneracijski prijenos vrijednosti i normi Inzistiranje na nevinosti Javno utvrđivanje nevinosti mladenke Prisiljavanje djevojke da prizna s kim je imala prvi spolni odnos ako nije nevinna stupila u brak Početak braka bez formalnog obilježavanja i pravne registracije Prodaja djevojaka Visina cijene za mladu ovisno o nevinosti djevojke

Oni su samo došli mene zaprositi kod mojih roditelja.« (M4). Istovremeno, sudionice govore o svojoj »**potrebi za boljim upoznavanjem prije stupanja u brak**«: »ja sam htjela još hodati, da ga još bolje upoznam, da znam s kim ću da živim cijeli život...« (M1); »Ja sam rekla prvo da se upoznamo, ako je moguće da ostane par dana tu, kod mojih roditelja ako je moguće da se upoznamo jer ja ne znam kakav si čovjek. Oni ne, ne, ne, nisu pristali, vikali su... da ja moram odmah s njim poći doma.« (M3). Slijedom toga, sudionice su ušle u bračnu zajednicu »**bez predodžbe o braku**«: »ti uopće nemaš nikakvu definiciju, ne znaš ništa. Mislim definiciju... kako bi živjela, šta je to brak, kako bi to uopće moralo izgledati...« (M2); »nisu oni mene silili da se ja udajem, ali ja nisam znala kaj to znači. Ja sam išla

dobrovoljno... Pa nisam ni znala šta znači brak.« (M4).

»Stavovi roditelja prema udaji« vlastite kćeri kreću se od »**ravnodušnosti roditelja**«: »Tata kaže: 'Ajd idi, probaj, a ako neće biti u redu, onda se vrati kući.'« (M3); »Da mi je mama rekla, nemoj se udavati, još si mlada, nije dobro kod muža, nije lijepo... da mi je ona nešto rekla, bar da bi ja nešto skužila. Ali baš ništa nije rekla. Znači ništa.« (M4) do »**protivljenja jednog ili oba roditelja**«: »Moja mama i moj tata su, dok su saznali, oni su čak bili protiv da ja s njim samo pričam. Oni su se jako protivili našoj vezi, oni uopće nisu htjeli čak niti da pričamo, kamo li da stupimo u brak ili nešto. Jako su bili protiv.« (M2); »Mama nije ono baš htjela. Ona je isto rekla ne još jer ga ne poznajemo.« (M3). S druge stra-

ne, postojalo je »**slaganje mladoženjinih roditelja s udajom**«: »A s njegove strane ne znam sad, on mi je govorio da ne, da obično dok si dečko nađe curu, roditelji njegovu nemaju ništa protiv« (M2).

Neupitno je da su roditeljske vještine i kapaciteti čimbenik koji ima značajnu ulogu u ponašanju i razvojnim ishodima djece, posebno ako se, kao što sudionice primjećuju, radi od »**slabim odgojnim kapacitetima roditelja**« koji se manifestiraju kroz »**neprimjerene odgojne metode i strategije roditelja**«: »roditelji ne daju, ne smiješ... To ne ide tako, neće ono lijepo sjesti za stol i da popričaju, normalnim tonom. Samo viču, tuku je... e, pa cura onda pobjegne.« (M1); »Ja mislim da je to nekvalitetan odgoj. Oni su protiv, ali nisu dosljedni toga... Na primjer, oni govore kako bi to trebalo izgledati, ali u biti to oni nisu... I onda one ne slušaju roditelje jer nisu dosljedni. Jer ne pokazuju svojim primjerom.« (M2) u kombinaciji s »**izostankom roditeljske podrške u obliku savjetovanja o braku prije braka**«: »Nisam imala nikoga. Nisam imala nikakav... na primjer, od roditelja, da mene roditelj uputi u nečemu ili da me uči ili da mi da neku podršku« (M1); »Rijetko tko tako otvoreno razgovara. Ja, na primjer, uopće nisam znala ništa što se tiče toga.« (M2)

Moglo bi se reći da su sudionice čak i »**vlastitom odlukom**« stupile u brak u ranoj dobi, a sve je započinjalo »**bježanjem k dečku**«: »Onda smo se upoznali, već hodala sam i pobjegla sam. Došla je mama po mene i onda me je opet vratila doma. Opet tam sam pobjegla. Opet me je ona vratila doma. Nije me više mogla zaustaviti.« (M5); »Dva-tri puta sam išla ja doma dok je došao brat po mene. Ali badava. Po danu sam bila doma, po noći sam pobjegla. Kroz prozor.« (M6), »**ignoriranje/neuvažavanje roditelja**«: »Prije mi je rekao (tata) da se ja ne udajem, da njega slušam... A ja njega nisam slušala... A da bi ja njega sad slušala, da nisam inzistirala da mi kupi mobitel

tko zna gdje bih bila ja.« (M3); »Ne, nisu se složili. Tjerali su me još tamo u Čakovec da se upišem (u školu) pa nisam htjela ja ići. Stavili su me u dom. Zvala sam doma, plakala sam i rekla sam da više neće se to ponoviti i onda je došao tata po mene. I opet je došao S. i opet sam pobjegla.« (M7), »**bijeg od nepovoljnih uvjeta u obitelji i očekivanje da će u braku biti bolje**«: »Iskreno... bila sam zaljubljena... a... ono što me natjeralo da se tako brzo udam, to je bilo zbog obiteljske svađe... nisam imala nikakav dobar život. Tata je bio jako loš otac, prema mami... mamu je tukao pred menom...« (M1); »...jer u biti one ne znaju za ništa drugo. I onda im je taj brak novo nešto, neko novo iskustvo. Pogotovo ovima kojima nije baš lijepo doma živjeti, valjda one misle da će im biti ljepše u braku. I to je samo bijeg iz sadašnjeg... iz trenutka u kojem žive.« (M2); »Zato jer neke nemaju dobre uvjete doma. Sad misli, hoda s dečkom, a taj dečko je bogat. A ona nema uvjete doma, nema kupaonu, nema... ono, baš siromaštvo je... Ona misli možda ću ako idem s njim doma budem kak gospođa. Očekuje da će biti bolje... i ja sam mislila da će biti možda bolje s njim da živim... ali rijetko kad je bolje.« (M3) »**uvjerenje o nepostojanju alternative udaji**«: »One se zaljube. I one misle da drugog izbora nemaju. One su sad završile te škole i to su odradile svoje i sad se moraju udati i to je to.« (M1); »To je nešto što one znaju. Jer se ne usude ići malo dalje jer misle da one to ne mogu, da je to njima nepoznanica... To im je zona komfora i ne žele izaći... doživljavaju neuspjeh. I onda se vraćaju tu rađati jer je to najbolje što znaju. Jer su okružene s time. Jedino to znaju. Jer je to u njihovoj okolini. Rađanje djece, kuhanje...« (M2); »One misle da nikada više u životu se neće udati... Da bude ostala stara baba. Kod nas je tako.« (M6) te »**utjecaj vršnjakinja**«: »Jer ja sam vidjela par cura da su se isto oženile. Onda ja sam mislila da je to dobro, da ja moram otići od roditelja.« (M3); »Bile su

i prijateljice kaj su me natjerale na to. Već su one bile udane... U naselju mi to vidimo. Ova se oženi, ona, onda druga... Onda i mi tak mislimo... ona se oženi, onda moram i ja tako.« (M7).

Konačno, sudionice govore i »**norma u romskoj zajednici koje potiču ranu udaju djevojaka**« pri čemu primjećuju »**snažan utjecaj okoline**«: »Možda da mi nismo bili u takvoj okolini u kakvoj smo bili, da smo odmah odmalena, znači otkad smo se rodili bili tu u D. sigurno bi to utjecalo« (M2); »«Zato jer su u naselju. Jer vide druge cure i onda opet i one. A kad bi bile u selu, možda bi se to promijenilo. A tamo u naselju ne.« (M7) te ranu udaju percipiraju kao »**normu u romskoj zajednici**«: To se podrazumijeva... to je tak i nema druge.« (M1); »Normalno je to kod nas u naselju... Netko nema loše i pobjegne. Tako je u naselju... u svim naseljima je tako.« (M7) koja se, između ostalog, kao vrijednost »**transgeneracijski prenosi**«: »Roditelji su tako odgojeni i tako odgajaju svoju djecu i to je to. Znači to ne može nitko promijeniti. To je njima tako i tako mora biti.« (M1); »To se prenosi s generacije na generaciju. I oni su to valjda doživjeli i sad i oni to nama prenašaju.« (M2).

Nevinost se javlja kao iznimno važna vrijednost u romskoj zajednici u prilog čemu govori »**inzistiranje na nevinosti**«: »Nije bitno kada će se ona udati, bitno je samo da bude nevinna. To je najvažnije... Možda zato cure to prije... prije se udaju. Zato jer one ne smiju to, dok ove kod vas mogu.« (M1); »Znači tu nevinost. Oni su htjeli to. Jer ako bude hodala sad par dana s njim, budu je odmah iskoristili i ostavili. A bolje se oženi nego da te ostavi jer drugi dečko te neće htjeti.« (M3) do te mjere da se »**javno utvrđuje nevinost mladenke**«: »Pa spavaju na bijeloj plahti... krv... i to je to... A nekad je bilo i to. Došle su starije žene i onda su one ustanovile ako je ona nevinna ili nije. Pa ako je blijedo, pa ako je ono... šta ja znam već... ja to ne razumijem... nisam

sad ja u tome. To je stvarno bilo. A sad na primjer, sad se to pokazuje samo u obitelji. Od mladoženje obitelj i od mladenke.« (M1); »Onda plahtu i vidi se da je nevinna. Ako ne, onda ju tuče.« (M7) i »**prisiljava djevojku da prizna s kim je imala prvi spolni odnos ako nije nevinna stupila u brak**«: »Onda mora odgovoriti tko je prvi bio s njom. I ona neće reći. I pritisak jedno tjedan dana ili dva tjedna tak dugo... I tuku je... I roditelji i on se svađaju preko noći s njom jer mora reći tko je prvi.« (M3); »Ako ne prizna, onda ju tuče. Mama i tata. Mora priznati tko je bio prvi.« (M7).

Pravnu nevidljivost dječjih brakova objašnjava »**početak braka bez formalnog obilježavanja i pravne registracije**«: »Pa nismo napravili nikakvu svadbu. Ne. Dovoljno je da dečko i cura počnu skupa živjeti. Jer rijetko koji su sad vjenčani.« (M1); »To što smo mi počeli skupa živjeti, to se smatralo da smo mi oženjeni, kao da smo u braku.« (M2); »Nismo imali nikakvu svadbu. Pobjegli smo. U Koprivnicu... I to se smatralo da smo oženjeni.« (M7). U kontekstu toga, sudionice opisuju slučajeve »**prodaje djevojaka**« najčešće za osobnu korist roditelja, tj. obitelji: »Sad ako idu na dogovor i taj roditelj od te djevojke kaže ja ju ne dam ispod 20 000 kn. A taj roditelj od tog dečka kaže to je puno. I dođu na 15. I sad ako on 15 000 kn dobiva, taj otac od te djevojke, on kaže budemo napravili svadbu. I on nešto malo, da ne bude sad nismo napravili. A ima sad, zakon je došao da se više ne napravi svadba. Sad ako vi meni dajete 15 000 kn, vas nije briga što ću ja s tim novcem. A vi kažete dobro, ja sam dobila djevojku za snahu i gotovo. I vi idete doma, i ja doma, i taj novac potrošim ja na bilo kaj. Takav je dogovor između nas.« (M3); »Jako je to rašireno jer dođe, na primjer, dečko s mamom, onda ju proda na primjer za 10, za 15 hiljada kuna. Onda rade svadbu.« (M6) pri čemu »**visina cijene za mladu ovisi o nevinosti djevojke**«: »Ako je nevinna. Još u to garanciju daju. Ako ne bude nevinna, pola

novaca mi se vraća. A ako bude nevina, onda ostaje kako je.« (M3); »Nije moj otac tražio kak se sad traži... a sad vidim kako se ovi žene, 15 000 kn traže ak je nevina, ak nije nevina ide 10 000 kn.« (M4); »Pa cura pobjegne pa onda dolaze na razgovor da se cura prodaje. Roditelji traže i novce. Ako je nevina 15, 20 se daje. Ako nije nevina, onda 3 tisuće.« (M7).

Iskustvo bračnog života

Kroz drugo tematsko područje željelo se saznati više o funkcioniranju (izvan)bračne zajednice, o međusobnim partnerskim odnosima i odnosima sa suprugovim roditeljima te eventualnim teškoćama kroz koje su sudionice prošle (Tablica 4).

Iz današnje perspektive, sudionice »**negativno doživljavaju vlastito iskustvo rane udaje**« što potkrepljuju »**osjećajem nezrelosti za stupanje u brak**«: »A ja 16 godina... Šta ti znaš gdje se možeš obratiti. Mislim, ja sam njega voljela, sviđao mi se on i sve to, ali ti si za neke stvari još

nezrela.« (M2); »Kad si mlada, onda ne misliš s glavom ništa. Mislim, nisam znala kak idu djeca, kak se živi... Teško je... bolje da ne razmišljam o tome.« (M4); »Ne bi se udala tak rano. Ali nisam imala pamet. Dječju pamet sam imala u glavi.« (M5) te procjenjuju da bi se bolje znale braniti da su se kasnije udale što opisuju kroz »**nedovoljno razvijene vještine samoobrane i asertivnosti**« u odnosu prema svekru i svekrvi: »Nisam se znala braniti... Ja sam uvijek mislila pa tako mora biti, sad moram to napraviti, i to tako mora da bude.« (M1) i u odnosu prema suprugu: »Znači, bila bi pametna ja, ne bi s njim... ne bi mu dopustila... ja bi se puno borila da ne pije uopće... i kad bi ja vidjela da tak on reagira na taj alkohol i to ja bih ga sigurno napustila.« (M4); »Niti ja se prije nisam usudila. Dok sam bila maloljetnica, nisam se usudila ništa. Ali sad hvala Bogu... Sad je i najstariji sin jak, visok je on. I sad se ne usudi kako je prije radio.« (M6). Također izražavaju »**žaljenje zbog ranog stupanja u brak**«: »Ali ja ne bih se ono udala, ne bih

Tablica 4.
Iskustvo bračnog života

Tema: Iskustvo bračnog života	
Kategorije	Kodovi
NEGATIVAN DOŽIVLJAJ ISKUSTVA RANE UDAJE	Osjećaj nezrelosti za brak Nedovoljno razvijene vještine samoobrane i asertivnosti Žaljenje zbog ranog stupanja u brak Rana udaja kao štetna i nepoželjna praksa
NESPREMNOST ZA ULOGU MAJKE	Nedostatak osnovnih znanja i vještina potrebnih za brigu o djetetu Majčina ili svekrvina pomoć u brizi oko novorođenčeta
NEKVALITETAN ODNOS S MLADOŽENJINIM RODITELJIMA	Negativan stav mladoženjinih roditelja prema snahi Tjeranje na obavljanje kućanskih poslova
KVALITETAN PARTNERSKI ODNOS	Dobri partnerski odnosi Uključivanje supruga u brigu oko djeteta
IZOSTANAK PODRŠKE I NASILJE OD STRANE PARTNERA	Izostanak suprugove pomoći i podrške Psihičko i fizičko nasilje Prisiljavanje na spolne odnose Strah pred suprugom
NEMOGUĆNOST PLANIRANJA OBITELJI	Nevoljkost žena da rađaju puno djece Suprugovo protivljenje korištenju kontracepcije

rađala djecu sve dok ne bih završila svoju školu.« (M1); »Da imam sad pamet, da sam imala pamet koju sad imam, ne bih. Nema šanse.« (M3); »Poslije kad sam došla već k sebi i kad sam bila već u godinama, kad sam znala što znači dečko ili muž, ja sam se skroz kajala. Da sam znala što znam sad na primjer, ne bih išla za muža nikad.« (M4) te »**ranu udaju vide kao štetnu i nepoželjnu praksu**«: »Ja mislim da je to stvarno loše, da cure ne bi trebale tako brzo i rano u brak.« (M2); »To bi trebalo promijeniti jer ono... premlade se udaju i od mladosti... ono, sva su u patnjama, u suzama, moraju roditi, prebrzo...« (M3).

Osim osjećaja nezrelosti za stupanje u brak, sudionice ističu i »**nespremnost za ulogu majke**« budući da »**nisu imale osnovna znanja i vještine potrebne za brigu oko djeteta**«: »Kad sam prvog sina već rodila, opet mi je bilo jako teško pošto nisam točno znala kak treba s njim baratati. Susjedi su mi pomogli. Čak ga ja nisam znala okupati kad je bio skroz mali jer sam se bojala da mu nešto ne slomim.« (M4); »Bojala sam se kako budem ga odgojila, kako budem ga hranila, kako ću ga u školu upisati... niti to nisam znala čak... ja moram ići upisati dijete u školi ili netko će doći vani? Jako mi je bilo teško.« (M6) zbog čega su se oslanjale na »**majčinu ili svekrvinu pomoć u brizi oko novorođenčeta**«: »Mama je bila sa mnom, moja majka. Ona mi je pomagala oko svega. Naučila me kako da ga okupam. Ona ga je kupala pa sam ja nju pratila pa tako. Ona je znala da ja to ne znam.« (M1).

Iako dio sudionica ima pozitivno iskustvo sa svekrvama u smislu pomoći koju su dobivale u brizi oko djeteta, više njih ima iskustvo »**nekvalitetnog odnosa s mladoženjinim roditeljima**« koji se očituje kroz »**negativan stav mladoženjinih roditelja prema snahi**«: »Ali oni meni nisu ništa pomogli. Ja sam si sama djecu odgojila... došla sam tamo pa nisam znala kuhati, pa nisam znala ovo, nisam znala ono, a sve-

krva ko svekrva, ona nije pitala koliko ja imam godina, da li ja to znam, kao što bih sada ja na primjer. Oni to nisu imali, razumijevanje prema meni.« (M1); »Baš i nisu bili oduševljeni da sam ja ostala trudna, roditelji njegovi... svađali su se, odmah su me tjerali negdje drugdje, da ja više ne živim s njima... Na početku su inzistirali. Oni su tako na mene pritisak napravili da ja sam morala ići kod ginekologa. Da vide ako sam sposobna za dijete. Ali onda nisu bili oduševljeni. Kao da sad će još jedno dijete doći na svijet, da nas je puno tamo.« (M3) te »**prisiljavanje na obavljanje kućanskih poslova**«: »Ja sam sad morala kuhati za svih osmoro. Onda sam morala da radim ono što nisam znala. Onda sam se tako sama učila... doma sam bila psihičko maltretirana, a ovdje fizičko.« (M1); »Onda sam morala kuhati i za njih i prati za njih, držat njih... ja sam svoju djecu imala, još za njih sam se trebala brinuti i za staroga kad je svekrva umrla.« (M4).

Odnos sa suprugom sudionice opisuju na kontinuumu od »**dobrog partnerskog odnosa**«: »Muž nikad nije pio, nije bio ovak kakvi su ovi sad. Nije imao škole, ali je kulturni dečko bio. Dobar. Nije me maltretirao, nije me tukao, uvijek smo se dobro slagali. Stvarno. Do dan-danas smo tako.« (M1); »Mi smo se jako dobro slagali. Na primjer, dok smo počeli živjeti skupa, i pogotovo dok živimo u tako velikoj obitelji, uvijek postoji netko sa strane tko nam nameće nešto ili neka svoja uvjerenja, neke svoje misli. Ali mi smo uvijek bili jako čvrsti u samim tim počecima... smatram da ovo što smo doživjeli, samo nas je valjda iskušavalo... I to što smo prošli nas čini čvršćima.« (M2) i »**uključivanja supruga u brigu oko djeteta**«: »To je bila briga i moja i njegova.« (M1); »Ja sam hodala u školu, a on je doma bio s njim, pelene mu mijenjao i hranio ga. Znači u svemu je sudjelovao. Baš je dobar tata.« (M2); »Ne, on hoće da se brine. Ako ne mogu ja, onda i on malo mi pomogne.« (M5) do potpunog »**izostan-**

ka suprugove pomoći i podrške«: »On je završio u zatvoru. Dva mjeseca mi je bilo do poroda. Ja sam potpuno ostala sama, izgubljena... bio je godinu i osam mjeseca u zatvoru. Dijete kad mi je napunilo godinu i dva mjeseca onda je došao doma. I opet par mjeseca je bio sa mnom, opet... i evo, stalno po zatvorima.« (M3); »On nije razmišljao da treba mlijeka, novce... on je sve to zapio... Godinu dana smo bili samo skupa. Nije bio doma dok sam prvo dijete rodila. U zatvoru je bio.« (M6); »Bada-va što mi pričamo. Kad su muški takvi. A ne žele raditi. Da se zaposle. Oni ne rade ništa, ne pomažu. Niti oko djece niti kod kuće, ništa. Kad bi ti vidjela u naselju kako se mi mučimo, kako mi radimo. Pa sama radim drva.« (M6). No, izrazita narušenost partnerskih odnosa posebno se manifestira kroz »**nasilje od strane partnera**«, odnosno iskustvo »**psihičkog i fizičkog nasilja**«: »2-3 tjedna on se pokazao kao da je najbolji u naselju, a već kad je vidio da ja njega volim, onda je počeo piti, imati prijatelje u kući, i ja to nisam mogla trpiti. Trebala sam čistiti svaki put, on je razbio, ja sam trebala biti i po noći i po danu s metlom u rukama da čistim. Kad je pio, uvijek me zajebavao, svašta je tražio od mene, tukao me je, uvijek sam bila plava... znala sam i policiju zvati.« (M4); »Žena, ako se bilo čemu suprotstavi, onda dobije batine.« (M7) pa i »**prisiljavanje na spolne odnose**«: »I došla sam tamo. Kao da idem spavat s njim. Ne idem, ne idem. Cijelu noć sam bila budna. I odjedanput sad bi ja trebala kao da bi rodila. Odmah. A nisam ja bila zrela sad. Oni (suprugovi roditelji) su popričali s njim da sam ja kao nesposobna, da ja ne mogu roditi dijete. I on se kao da bi se derao na mene. A ja nisam htjela.« (M3); »Na primjer, ak ne spavamo s njim u krevetu, onda je svađa, onda veli da imamo drugoga, kažu da nekoga drugoga volimo, da ga varamo... onda nas tuku. Onda od straha mi moramo...« (M6). Stoga ne iznenađuje »**strah pred suprugom**«: »Ona živi

sva u strahu jer što govori on, to tako mora biti.. Koliko su one zatupljene. Znači, sve što muž veli, to je to.« (M2); »One samo trpe. Nemaju hrabrosti, ne usude se. Boje se. A i prijete im, zato one to rade. Znači kako su u naselju.« (M6).

Obespravljeno i inferioran položaj žena Romkinja vidljiv je i u sferi donošenja odluka o planiranju obitelji. Izražena je »**nemogućnost planiranja obitelji**« budući da žene izražavaju »**nevoljkost da rađaju puno djece**«: »Znači, ja uopće ne bi išla roditi. I toliko djece.« (M5); »Ne bi imala toliko djece. Ne bih, časna riječ. Sad sam 36 godina stara i ja već 15 komada sam rađala. I to se prizna, taj pobačaj, jer isto je to. 10 su mi živi i 5 pobačaja. I to sam 3 put išla tamo u bolnicu. Platila sam 2 480 kn. A dva puta sam namjerno...« (M6) dok se »**suprug protivni korištenju kontracepcije**«: »Nama bi to odgovaralo za te spirale i to... ali, muževi ne bi dopustili to. Ja dok sam imala troje, stalno sam rekla za spiralu da više ne rađam jer nismo imali stan. Jednu prostoriju smo imali i to malu. Već su ova najstarija djeca bili veliki. Stalno sam mu ja govorila da ne rađam više, da idem da se uštedim... Nije mi dopustio. Samo da još rađam. Jedne godine sam dvoje rodila.« (M6); »Kontracepciju žene ne koriste. Ne dozvoli muž to.« (M7).

Iskustvo sudionica s vlastitim kćerima

Sudionice koje imaju kćeri u adolescentskoj dobi, samoinicijativno su tijekom razgovora otvorile temu iskustva koje imaju s vlastitim kćerima po pitanju ranih udaja (Tablica 5.).

Iako su se protivile ranoj udaji, suočile su se sa »**slabim utjecajem koje one kao roditelj imaju**«. Unatoč tome što su »**razgovarale i upozoravale na posljedice**«: »Ja joj sve kažem koliko sam ja patila kad sam ja išla za njega. Ona to ništa ne sluša. I sad joj kažem, sad ako se udaš da vidiš

Tablica 5.

Iskustvo sudionica s vlastitim kćerima

Tema: Iskustvo sudionica s vlastitim kćerima	
Kategorije	Kodovi
SLAB UTJECAJ RODITELJA	Razgovaranje i upozoravanje na posljedice Gubitak kontrole i nadzora nad kćeri Osjećaj bespomoćnosti kod roditelja Kćerkino ignoriranje roditeljskih savjeta Kćerkino bježanje od kuće Utjecaj vršnjakinja
BRIGA ZA UNUKA/U	Dodjeljivanje skrbništva i brige nad unukom Izricanje mjere stručne pomoći u ostvarivanju skrbi o djetetu roditeljima djevojke kada ona rodi

da bude te taj dečko, bilo tko, maltretirao isto jer nađu se ti ljudi koji nisu baš dobri. I budeš ti isto maltretirana bila kak sam bila ja.« (M4); »Rekla sam (svojoj kćeri) nemoj to napraviti, mlada si, idi u školu, daj to riješi, idi u onu srednju još. Muž ju je stavio na bicikl da ide ona u srednju, ali nije ona htjela ići.« (M5); »Jer uvijek sam ja govorila svojoj kćeri ako sam ja pogriješila, nemoj barem ti pogriješiti jer nisam ja imala gdje da idem.« (M6), uvidjele su da »**gube kontrolu i nadzor**« nad vlastitim kćerima: »Dok je bila 15 godina. Kad ide kraju osnovna škola i početak srednje... To je taj kritični dio... Jer ja dok sam htjela da je predam u dom, da završi školu dalje, rekli su mi da nemaju mjesta. Samo da ju čuvam i da ju pazim. Ne mogu ja cijeli dan i cijelu noć sa šibom da ju pazim. Nema smisla. Ne mogu svaki put da je pratim gdje ide. Čak i na wc.« (M6) što kod njih izaziva »**osjećaj bespomoćnosti**«: »Ja sam lijepo s njom pričala i ja i tata... ono bili smo naporan s njom i... nismo mogli ništa.« (M1); »Nisam htjela da pati kako sam patila ja. A već je ona trebala u srednju ići. Već sam ju upisala. Ona je pobjegla. Onda sam zato prijavila i kod policije i u školi. Nisam si mogla pomoći.« (M6).

Zanimljivo je da u opisivanju kćerkinog ponašanja ima puno sličnosti s onim kako su se one same ponašale kada su bile u toj

dobi: »**bježanje od kuće**«: »Ne smije tamo biti. A ona pobjegne tam.« (M6), »Pobjegnucure kad su mlade. Kad imaju dečka. 15, 16 godina već one pobjegnuc.« (M5), »**ignoriranje roditeljskih savjeta**«: »Ništ ne sluša. Tu na uho kažem, tu na drugo ide van.« (M4); »A badava što sam ja govorila njoj da smo rodbina, da ne smije ona tako napraviti, da je to žalosno. Sad i rodbina mi je ta curica i unuka.« (M6) i padanje pod »**utjecaj vršnjakinja**«: »Jer ako se moja kćer udaje primjer, idemo reći danas, vidi njezina prijateljica i ona drugi dan ide za to. Znači moja kćer je vidjela kak su se sad dosta mlade udale u naselju znači i ona je već poludjela. Nije htjela više u školu ići. Znači, jedan za drugom se to... sad pogotovo kad su ti telefoni, ti fejsovi, oni se razumiju u dopisivanje i to je jako teško. Zbog tog fejsa su poludjele te djevojke.« (M4).

Sudionice čije su kćeri rodile kao malo-ljetne, u potpunosti preuzimaju »**brigu za unuka/u**« na način da im se »**dodjeljuje skrbništvo i brinu o unukulci**«: »A tko će se brinuti ako ne budem ja? Ona baš ne zna. Socijalna mi je rekla da ako ne bude mogla ona nešto, da pomognem ja nekaj. Ako ne bude znala gdje kod doktora ili negdje...« (M5); »Sad je ona 16 godina i već ima curicu. A tko se brine za nju, ona ili ja? Pa ja... Sad sam ja dobila skrbništvo. Kako sam odgojila 10 komada, tako budem odgojila sad

i to jer mi je krivo sad da ju dam. Hodam redovito na cijepljenje, na vaganje. Borim se za nju koliko god budem mogla.» (M6) te im se »izriče mjera stručne pomoći u ostvarivanju skrbi o djetetu«: »Ali već kad je moja kćer bila trudna, onda je došla kod nas socijalna radnica. Ona je rekla da bude stavila opet na nadzor.« (M5); »Socijalna mi je rekla da ako će biti ona tamo, ako će se oni viđati, niti po danu, niti po noći, niti curica ne smije tamo biti, da dvije godine ću biti ja pod nadzorom i da mi može uzeti skrbništvo nad curicom.« (M6)

RASPRAVA

Rezultati provedenog istraživanja poklapaju se s prethodno opisanim spoznajama o dječjim brakovima te funkcioniranju romske zajednice, ali i dodatno rasvjetljavaju svu slojevitost i višedimenzionalnost pojave. Promotrimo li okolnosti koje su kod sudionica istraživanja dovele do sklapanja braka, uočit ćemo isprepletenost i zamršen međuodnos različitih čimbenika od razine samih djevojaka do razine normi u romskoj zajednici koji su, u kombinaciji jedan s drugim, doveli sudionice do trenutka stupanja u bračnu zajednicu u maloljetnoj dobi. Iako bi se, analizirajući čimbenike na strani sudionica (bježanje k dečku, ignoriranje roditeljskih upozorenja, utjecaj vršnjakinja, uvjerenje o nepostojanju alternative udaji, očekivanja da će u braku biti bolje), moglo zaključiti da se radi o samovolji i želji djevojaka da se udaju, uzmemo li u obzir cjelokupni kontekst odrastanja obilježen siromaštvom, socijalnom isključenošću i predrasudama, slabim odgojnim i obrazovnim kapacitetima roditeljima, preprekama tijekom školovanja, odrastanjem u nesigurnoj i marginaliziranoj okolini pa konačno i ograničenost psiho-emocionalnih kapaciteta adolescenata za shvaćanje kompleksnosti i zahtjeva koji proizlaze iz uloge bračnog partnera/ice, nije teško uočiti determiniranost takve, samo naizgled samostalne, odluke.

Roditeljski »doprinos« ranoj udaji možemo promatrati kroz njihove stavove prema tom činu i specifična ponašanja koja su rezultat utjecaja socijalnih normi u romskoj zajednici, ali i kroz njihove roditeljske vještine i odgojne kapacitete. Poznato je da život u siromaštvu, nezaposlenost i dezorganiziranost zajednice, što su neka od osnovnih obilježja romske zajednice u Republici Hrvatskoj (Bagić i sur., 2014.; Kunac, Klasnić, Lalić, 2018.), dovode do kronične izloženosti stresu, urušavaju roditeljske kapacitete za stvaranje poticajne okoline za razvoj djeteta, utječu na mentalno zdravlje, odnose u obitelji i roditeljska ponašanja što može dovesti do zanemarivanja i/ili neprimjerenih metoda discipliniranja (MSPM, 2014.; Šučur i sur., 2015.). Takvo stanje narušava odnos privrženosti između roditelja i djeteta već od najranije dobi te rezultira gubitkom utjecaja na djetetove odluke i ponašanje, što posebno dolazi do izražaja u periodu adolescencije koja je i inače karakterizirana buntovničkim stavom te preispitivanjem autoriteta i postupaka roditelja. Stoga protivljenje roditelja ranoj udaji vlastitih kćeri može biti bez učinka ili pak, u kombinaciji s neprimjerenim odgojnim strategijama kao što su vikanje, zabranjivanje, kažnjavanje, zastrašivanje, zatvaranje i sl., još dodatno potaknuti djevojke da bijegom od kuće i ulaskom u bračnu zajednicu iskažu svoj otpor prema roditeljima. No, navedeno upućuje i na teškoće s kojima se susreću i sami roditelji u opiranju kulturološkim i tradicijskim normama romske zajednice. Osim toga, i iskustvo koje ispitanice imaju s vlastitim kćerima u velikoj se mjeri poklapa s razlozima i okolnostima koje su doprinijele i njihovoj udaji u ranoj dobi. Gubitak kontrole i utjecaja na kćerkino ponašanje uz prateći osjećaj bespomoćnosti nešto je s čime su se i njihovi roditelji suočavali, ali su one unatoč tome, kao sada i njihove kćeri, ignorirale roditeljska upozorenja i zabrane, bježale od kuće kao što sada i njihove kćeri bježe i padale

pod utjecaj okoline i vršnjakinja, kao što je to sada slučaj i s njihovim kćerima.

U pogledu okolnosti koje su doprinijele stupanju u brak u dječjoj dobi, čini se da **norme** u romskoj zajednici koje potiču ranu udaju djevojka imaju sveopći prožimajući utjecaj kako na stavove i ponašanje roditelja, tako i samih djevojaka te njihove međusobne odnose. Snažan utjecaj okoline, patrijarhalno uređenje te vrlo jake stege zajednice dodatno su poduprte i prostornom izoliranošću romskih zajednica. I u ovom se istraživanju **nevinost** istaknula kao vrlo važna vrijednost u romskoj zajednici koja se osigurava kroz različite rituale kao što je, primjerice, javno utvrđivanje nevinosti mladenke, ali i kroz nasilno prisiljavanje djevojke da prizna s kim je imala prvi spolni odnos ako nije nevina stupila u brak. Takva se praksa može protumačiti kao oblik kontrole seksualnog ponašanja djevojaka, a budući da su seksualni odnosi dozvoljeni samo unutar bračne zajednice, ne iznenađuje stupanje u brak već u pubertetskoj dobi kada dolazi do spolnog sazrijevanja. Potaknuto siromaštvom ili ne, prodaja djevojaka nešto je što dodatno zabrinjava i oslabljuje napore za odgađanjem dobi stupanja u brak, tim više što visina cijene za mladu ovisi upravo o tome je li djevojka nevina ili nije. Osim toga, iako se ovakva praksa nerijetko opravdava »romskim običajima«, ona zapravo ima obilježja kaznenog djela trgovanja ljudima kako ga tumači Kazneni zakon RH (NN, 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19).

Govoreći o iskustvu bračnog života, sudionice opisuju i opće rašireno nasilje muškaraca nad ženama u romskom naselju. Iako samo jedna sudionica spominje vlastito iskustvo, i druge sudionice posredno govore o prisiljavanju žena na spolne odnose što, uz ostala ponašanja, ocrtava svu snagu imperativa podčinjenosti žena muškarcima u romskoj zajednici. Stoga ni ne čudi strah koji žene osjećaju pred svojim partnerima.

Ovakav nalaz nadovezuje se i na rezultate posljednjeg nacionalnog istraživanja koji pokazuju da je psihičko nasilje od svojih trenutnih supruga ili partnera iskusilo 35% ispitanih žena, fizičko nasilje iskusilo je 21% žena, ekonomsko njih 18%, a seksualno gotovo 9% žena (Klasnić, Kunac, Rodik, 2020.).

Inferioran status žena ogleda se i kroz druge aspekte života o kojima žene nemaju pravo odlučivanja kao što je, primjerice, obespravljenost u pogledu odlučivanja o broju djece koje će roditi, upotrebi kontracepcije, ali i nastavku/dovršavanju školovanja. O svemu tome odluku donosi muškarac što žene stavlja u krajnje ovisnički položaj: nezaposlene, ekonomski potpuno ovisne, nepismene ili vrlo slabo obrazovane i bez prava odlučivanja o zahvatima na vlastitom tijelu, pod prijetnjom fizičkim nasiljem ukoliko se pokušavaju suprotstaviti takvom odnosu moći u bračnoj zajednici.

Kao i u ranijim istraživanjima (Baranović, 2009.), i u ovom se običajni brak ističe kao dominantna forma bračnog života u romskoj zajednici što praktički onemogućava vidljivost dječjih brakova. Prema iskazu sudionica, početak braka obilježava čin preseljenja djevojke kod mladića (s ili bez prigodnog slavlja) i tako oformljena zajednica smatra se trajnom. Ovo ne samo da oslikava iznimnu snagu utjecaja socijalnih normi, već pokazuje i da djevojkama i mladima u romskoj zajednici nije dozvoljeno neobavezno »isprobavanje« i privikavanje na zajednički život kao što je to gotovo normalno među pripadnicima većinske zajednice. Uz to, ovo problematizira i učinak zakonskih restrikcija stupanja u brak prije punoljetnosti, čak i da se uvede jedinstvena dobna granica od osamnaest godina kako to preporučuje Odbor za prava djeteta u *Općem komentaru br. 20.* (UN Committee on the Rights of the Child, 2016.), budući da se brakovi sklapaju mimo svih službenih procedura koje bi omogućile aktivaciju

zakonskih odredbi. Stoga je od ključne važnosti osviještenost i poštivanje profesionalne obveze reagiranja stručnih djelatnika u sustavu obrazovanja, socijalne skrbi, zdravstva, policije i pravosuđa neovisno o kulturološkoj i tradicijskoj pozadini uključenih. Nažalost, nije rijetkost da se i od strane stručnih djelatnika na rane udaje romskih djevojaka gleda kao na dio romskih običaja čime i oni zapravo, posredno i prešutno, održavaju ovu praksu te jednako tako svojim nečinjenjem krše dječja prava. U tom kontekstu, dvostruke standarde koji se koriste pri procjeni ugroženosti prava romskih i neromskih djevojaka ispravnije bi bilo nazvati **neizravnom diskriminacijom** (kako je ona opisana u Zakonu o suzbijanju diskriminacije, NN, 85/08, 112/12), a ne uvažavanjem kulturnih različitosti.

MOGUĆNOSTI DJELOVANJA I PRIJEDLOZI AKTIVNOSTI

Dječji brakovi nisu problem samo jednog sustava, već njihova multikauzalna priroda zahtijeva interdisciplinarni pristup. Važnu ulogu u tome imaju naravno i instrumenti javne politike čija je jedna od funkcija uspostavljanje djelotvornog sustava koordinacije, bolja upotreba resursa i izbjegavanje možebitnih nepodudaranja u različitim dokumentima i područjima. Temeljni javno politički dokument za integraciju Roma svakako jest *Nacionalna strategija za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine (NSUR)* i pripadajući akcijski plan. S tim u vezi, Klasnić, Kunac i Rodik (2020.) naglašavaju nužnost međusobnog usklađivanja NSUR-a i drugih strateških dokumenata Republike Hrvatske usmjerenih poboljšanju položaja ciljanih marginaliziranih skupina (u ovom slučaju žena), ali i promjene u pristupu kreiranju ciljeva i mjera od sadašnjeg »sektor-

skog« (koji uglavnom prati logiku državnih resora: obrazovanje, zdravlje, socijalna skrb, zapošljavanje...) prema pristupu »ciljanim skupinama« koji polazi od potreba i prava specifičnih skupina osoba.

Kako je trenutno u izradi novi Nacionalni plan za uključivanje Roma za razdoblje od 2021. do 2027. godine³, očekuje se da će se u njemu više pažnje posvetiti području nasilja u obitelji, maloljetničkih brakova i trudnoća, promicanju rodne ravnopravnosti te zaštiti dječjih i ženskih prava Romkinja budući da je prethodna strategija, unatoč prepoznavanju problema, na operativnoj razini podbacila u tome. Na tragu promišljanja autorice Klasnić i suradnica (2020.), još su najmanje tri dokumenta koji mogu poduprijeti ciljeve Nacionalnog plana za uključivanje Roma u području unaprjeđenja položaja Romkinja: *Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022. godine, Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova i Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. g.* No, iako je prethodna Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova (2011.-2015.) identificirala Romkinje kao posebno ugroženu skupinu žena te za njih predvidjela specifične mjere, nova još uvijek nije donesena, a Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji 2017.-2020. u niti jednom dijelu ne izdvaja posebno rizične ciljane skupine, pa tako ni žene Romkinje. Hoće li se sprječavanje različitih oblika nasilja nad Romkinjama označiti kao istaknuto područje provedbe strategije zaštite od nasilja u obitelji (čime bi se pokazala odlučnost i spremnost na sustavno i koordinirano bavljenje ovom problematikom), bit će vidljivo kroz eventualno donošenje Akcijskog plana za provedbu Nacionalne strategije zaštite od nasilja u obitelji 2017.-

³ (<https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/izrada-nacionalnog-plana-za-ukljucivanje-roma-2021-2027/973>).

2020. te usklađivanjem s Nacionalnim planom za uključivanje Roma.

Na razini konkretnih mjere i aktivnosti, inozemna iskustva pokazuju da intervencije na samo jednoj razini obično nemaju nikakav učinak što znači da istovremeno treba djelovati prema djevojkama, mladićima, roditeljima i zajednici, ali i osigurati dosljednost te unificiranost u djelovanju institucija kao i provedbu istraživanja s ciljem boljeg poznavanja pojave. Uvođenje jedinstvene dobne granice od 18 godina za stupanje u brak, bez iznimki koje su još uvijek dozvoljene čl. 25. st.2. Obiteljskog zakona (NN, 103/15, 98/19), moglo bi potaknuti snažniju spremnost državnih institucija na borbu protiv dječjih brakova i utjecati na svijest građana Republike Hrvatske o ovom pitanju. No, slijedom dosadašnje prakse u romskoj zajednici, zajednice djevojaka i mladića u maloljetnoj dobi (kako god se one nazivale) i dalje će se oformljavati prema dosadašnjim običajnim normama. Stoga je, za početak, nužan paralelan rad na prevenciji i razvoju programa i socijalnih usluga u zajednici za podršku i osnaživanje mladih majki i bračnih parova. S tim u vezi, može se krenuti i od mjera koje već jesu zakonski utemeljene kao, primjerice, mjera stručne pomoći u ostvarivanju skrbi o djetetu (prema čl. 140. Obiteljskog zakona, 130/15, 98/19). Naime, prema iskustvima sudionica ovog istraživanja, kada njihova maloljetna kći rodi, ova mjera izriče se njima (dakle baki i djedu), a ne maloljetnim majkama. Uz to, sudionice k tome spominju i zabranu da djevojka (kćer) s djetetom boravi kod svog partnera što je iluzorno očekivati. Smatra se da bi primjerenija i korisnija mjera bila direktna, intenzivna pomoć mladim majkama, odnosno mladim parovima, koje bi se podučavalo i pomagalo u brizi oko novorođenčeta i skrbi o maloj djeci, stambenom zbrinjavanju i financijskom osamostaljivanju, ali i usmjeravalo u razvoju partnerskih odnosa čime se potencijalno može prevenirati i nasilje u partnerskom odnosu.

Dakako, danas više ne treba obrazlagati zašto bi intervencije povezane s obrazovanjem i u obrazovanju trebale biti prioritet. Kvaliteta dostupnog obrazovanja ima presudnu ulogu u zadržavanju djevojaka u obrazovnom sustavu, a istraživanjima se pokazalo da upravo viša razina obrazovanja ohrabruje romske djevojke i žene na preispitivanje ograničavajućih socijalnih normi, običaja i rodnih uloga (Anan i sur., 2014.), ali i da je razina obrazovanja značajan prediktor za maloljetničke trudnoće kao i kasniji broj poroda (Klasnić, Kunac, Rodik, 2020.).

Nadalje, uključivanje djevojaka u izvannastavne aktivnosti i implementacija dodatnih programa koji će, s jedne strane, biti usmjereni na seksualnu edukaciju i reproduktivno zdravlje, planiranje obitelji, kontracepciju i zdravstvene rizike rane trudnoće, te, s druge strane, programa usmjerenih razvoju samopouzdanja, akademskih, socijalnih, komunikacijskih i životnih vještina, preispitivanju socijalnih normi te opreznom i odgovornom korištenju društvenih mreža, doprinijela bi njihovom osnaživanju, razvoju samosvijesti, stvaranju mreže podrške, povećala kapacitete djevojaka za brigu o sebi i donošenje zdravih životnih odluka, ali i vjerojatnost nastavka školovanja (UNICEF Beograd, 2016.). Istovremeno, potreban je i rad s mladićima kako bi ih se potaknulo na kritičko preispitivanje tradicionalnih rodnih uloga i rodno uvjetovanog nasilja, povećavajući time vjerojatnost da jednog dana budu ne samo pozitivan primjer drugima, već i podrže djevojke i žene Romkinje u njihovoj emancipaciji i ostvarivanju prava. Uvođenje srednje škole kao obavezne bilo bi u tom kontekstu iznimno korisna intervencija nadležnih ministarstava čime bi se i formalno dala podrška sankcioniranju onih koji na bilo koji način sprečavaju nastavak školovanja i time ugrožavaju pravo na obrazovanje, ali i dodatno naglasila ozbiljnost i važnost obrazovanja kod samih djevojaka. Naravno,

osim obuhvata i osnaživanja djevojaka koje se (još uvijek) nalaze u sustavu obrazovanja, jednako je važno razviti i programe čija će ciljna skupina biti djevojke koje su prekinule školovanje prije njegova završetka, kako one koje još nisu stupile u bračnu zajednicu, tako i one koje su već udane.

Roditelje djevojaka, kao ciljanu skupinu intervencija, valja gledati kao one čije roditeljske vještine i kapaciteti utječu na razvoj ishode djece, kao nositelje određenih vrijednosti i normi u romskoj zajednici koje potiču ranu udaju, ali i kao one kojima je potrebna dodatna podrška u trenutku suočavanja s gubitkom utjecaja na vlastitu djecu. U tom smislu možemo izdvojiti i trijadu intervencijskih smjerova: (1) škole za roditelje i osnaživanje roditeljskih kapaciteta za brigu o djetetu od najranije dobi do nošenja s izazovima adolescentskog ponašanja, (2) promptno i ujednačeno reagiranje svih nadležnih institucija (škole, centri za socijalnu skrb, policija, sudovi) te (3) uključivanje roditelja u aktivnosti u zajednici koje su usmjerene preispitivanju socijalnih normi i mijenjanju stavova po pitanju dječjih brakova.

Rad sa cijelom zajednicom nešto je što se treba odvijati paralelno s programima na »mikrorazini«. Edukacija o zdravstvenim, ali i svim drugim posljedicama dječjih brakova, rad na mijenjanju stavova, preispitivanje normi i vrijednosti, aktivizam i mobilizacija zajednice, organiziranje rasprava u zajednici, promicanje rodne ravnopravnosti i redefiniranje tradicionalnih uloga i međusobnih odnosa moći muškaraca i žena te umrežavanje i osnaživanje pripadnica romske nacionalne manjine za aktivno građanstvo i političku participaciju samo su neke smjernice inozemnih iskustava za osmišljavanje različitih, međusobno povezanih mjera i aktivnosti (Kolev i sur., 2011.; Council of Europe, 2013.; Anan i sur., 2014.; UNICEF Beograd, 2016.; UNICEF Beograd, 2017.). Pri tome članovi romske zajednice trebaju biti aktivni sudionici, od-

nosno inicijatori ili nositelji samih aktivnosti. Organiziranje i provođenje kampanji s ciljem podizanja svijesti o štetnosti dječjih brakovi u samim romskim zajednicama, ali i na regionalnom te nacionalnom nivou do sada se pokazao kao uspješan alat u mijenjanju stavova pripadnika romske, ali i većinske zajednice prema ranim udajama (Kolev i sur., 2011.; Kapur, 2018.).

METODOLOŠKA OGRANIČENJA ISTRAŽIVANJA

Ključno metodološko ograničenje ovog rada jest to da se podaci ne mogu generalizirati s obzirom na mali broj sudionica koje žive u istom geografskom području. Naime, s obzirom na iznimnu delikatnost istraživane teme, bilo je vrlo teško okupiti veći broj sudionica u ovakvom tipu istraživanja. Mnoge od njih nisu pristale na razgovor iz straha od reakcije svoje okoline o tome da progovaraju o ovoj tabu temi te se radi o uzorku do kojeg je bilo vrlo teško doći. Iako se radi o relativno bogatoj građi i raznolikosti informacija o istraživanoj temi, činjenica je da je sudjelovao mali broj sudionica koje su dale ograničenu količinu informacija te su dobiveni nalazi specifični samo za ovaj uzorak sudionica. Jedno od ograničenja može predstavljati i to što je provoditeljica intervjua ujedno bila i djelatnica škole koju su pohađala njihova djeca te je moguće da je to dovelo i do nekih socijalno poželjnih odgovora. Stoga se može zaključiti da bi u nekim budućim istraživanjima bilo poželjno da provoditelj istraživanja bude „neutralna“ osoba koja nema i neke druge uloge u odnosu na sudionice istraživanja, što bi moglo pridonijeti većoj otvorenosti od strane sudionica pri davanju informacija. No, s druge strane, upravo već ranije poznavanje provoditeljice intervjua i ranije formirano povjerenje sudionica istraživanja prema istraživačici kao djelatnici škole, zasigurno je dijelom doprinijelo njihovoj želji za uključivanjem u istraživanje

o temi o kojoj se nerado govori u okruženju iz kojeg potječu.

ZAKLJUČAK

Sklapanje dječjih brakova u romskoj zajednici u Republici Hrvatskoj pojava je za koju svi znamo da je prisutna, ali se nitko njome do sada na sustavan način nije bavio. U prilog tome govori i gotovo nepostojeća stručna literatura o bilo kojem aspektu ili obilježju dječjih brakova u našoj zemlji. Lokalno djelovanje pojedinih organizacija (škola, udruga) ili pojedinaca nije, naravno, bezvrijedno, ali štetnost ove prakse te ozbiljnost kratkoročnih i dugoročnih posljedica, ne samo na pojedince i obitelji već i na društvo, zahtijeva javno artikuliranje njezine neprihvatljivosti. Osim toga, u medijima se o dječjim brakovima često izvještava kao o dijelu romskih običaja što bi trebalo biti zamijenjeno izvještavanjem o dječjim brakovima u kontekstu kršenja ljudskih i dječjih prava.

Ovo istraživanje potvrdilo je neke spoznaje koje već postoje u literaturi, ali dalo i neke nove uvide kao što su, primjerice, odnos prema vlastitom iskustvu rane udaje, teškoće s kojima se susreću roditelji u odgoju vlastitih kćeri i odupiranju normama u romskoj zajednici te konkretne podatke o stjecanju financijske dobiti za obitelj mladenke. Rezultati istraživanja svoju vrijednost dobivaju i s aspekta smjernica za planiranje konkretnih intervencija te potencijalnih tema za daljnja istraživanja u našoj zemlji, prvenstveno što se tiče raširenosti i karakteristika same pojave, pri čemu je važno voditi računa o heterogenosti romske zajednice u Hrvatskoj. Iskustvo razgovora s odraslim Romkinjama o ovoj temi pokazuje da su spremne govoriti o ovoj temi, kao i općenito o temi položaja žena u romskoj zajednici, što može i biti početni korak u razvoju mreže podrške i ženskog pokreta unutar zajednice. Uz to, za bolje razumijevanje pojave, važno je istraživanja

proširiti i na perspektivu muškaraca, roditelja, istaknutih članova zajednice, stručnjaka u obrazovnim, zdravstvenim i institucijama socijalne skrbi, te, uz posebnu obazrivost, na same djevojke koje imaju svježje iskustvo stupanja u bračnu zajednicu u maloljetnoj dobi te one koje će to možda ubrzo učiniti. Posebno bi bilo zanimljivo više saznati o načinu na koji djevojke i mladići doživljavaju norme u romskoj zajednici koje podržavaju praksu ranih udaja, koliko one utječu na njihovo ponašanje i percepciju neodvojivosti (izvan)bračne zajednice i prakticiranja seksualnih aktivnosti te u tom smislu pratiti trendove u emancipaciji romskih djevojkama. Kod toga je potrebno već pri planiranju istraživanja voditi računa o jezičnoj raznolikosti i omogućiti sudionicama razgovor na materinjem jeziku.

LITERATURA

- Aleksić, M. (2015). *Dečiji brakovi u Srbiji – analiza stanja i preporuke*. NVO Atina, Fondacija Ana i Vlade Divac. Dostupno na <http://atina.org.rs/sr/de%C4%8Diji-brakovi-u-srbiji>
- Anan, K., Morrica, V., Nayak, R., Harrold, P., Murthi, M., Radwan, I., Repnik, M., Mathernova, K., Huybens, E., & Turk, C. (2014). *Gender dimensions of Roma inclusion: perspectives from four Roma communities in Bulgaria*. World Bank Group. Available at <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/457401468214825855/gender-dimensions-of-roma-inclusion-perspectives-from-four-roma-communities-in-bulgaria>
- Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., & Zrinščak, S. (2014). *Romska svakodnevnica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjenu*. UNDP, UNHCR, UNICEF.
- Baranović, B. (2009). *Život Romkinja u Hrvatskoj s naglaskom na pristup obrazovanju*. Udruga žena Romkinja „Bolja budućnost“. Dostupno na http://www.ijf.hr/socijalna_ukljucenost/adminmax/files/Izvjestaj_ZivotiObrazRomkinja.pdf
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Council of Europe. (2005a). *Recommendation 1723 Forced marriages and child marriages*.

- Council of Europe. (2005b). *Resolution 1468 Forced marriages and child marriages*.
- Council of Europe. (2010). *Resolution 1740 The situation of Roma in Europe and relevant activities of the Council of Europe*.
- Council of Europe, & Ministry of Social Affairs and Health. (2013). *4th International Conference of Romani Women*. Helsinki. Final Report. Available at <https://rm.coe.int/16800c0a83>
- European Commission. (2020). *The new EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation*. Available at https://ec.europa.eu/info/publications/new-eu-roma-strategic-framework-equality-inclusion-and-participation-full-package_en
- Europski parlament. (2017). *Rezolucija Europskog parlamenta od 4. listopada 2017. o zaustavljanju prakse dječjih brakova (2017/2663(RSP))*.
- Europski parlament. (2018). *Rezolucija Europskog parlamenta od 4. srpnja 2018. Ususret vanjskoj strategiji EU-a protiv ranih i prisilnih brakova – sljedeći koraci (2017/2275(INI))*.
- Froxylia, M. (2014). *Child bride practice amongst the Roma population in Greece: The Greek response to child bride practice* [Master's thesis]. Tilburg University. Available at <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=135699>
- Fundamental Rights Agency. (2017). *Minimum age requirements concerning children's rights in the EU – Country data on Marriage and sexual consent; Citizenship; Political Participation; Religion; Health*. Available at <https://fra.europa.eu/en/publication/2017/mapping-minimum-age-requirements-concerning-rights-child-eu>
- Girls Not Brides. (2016). *Taking action to address child marriage: The role of different sectors. An overview*. Available at <https://www.girlsnotbrides.org/resource-centre/child-marriage-brief-role-of-sectors>
- Jain, S., & Kurz, K. (2007). *New insights on preventing child marriage. A global analysis of factors and programs*. Available at <https://www.icrw.org/publications/new-insights-on-preventing-child-marriage>
- Jenson, R., & Thornton, R. (2003). Early female marriage in the developing world. *Gender and Development*, 11(2), 9-19. <https://doi.org/10.1080/741954311>
- Kapur, R. (2018). *Campaign against child marriage*. Available at https://www.researchgate.net/publication/323725842_Campaign_against_Child_Marriage
- Kazneni zakon. *Narodne novine*, br. 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017, 118/2018, 126/2019
- Klasnić, K., Sunac, S., & Rodik, P. (2020). *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo – žene, mladi i djeca*. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.
- Kolev, D., Krumova, T., Pamorov, A., Sechkova, R., Enache, S., Szikszai, J., & Arapidou, N. (2011). *Preventing early marriages*. Astarta. Available at <http://www.amalipe.com/files/publications/ranni%20brakove%20last.pdf>
- Kunac, S., Klasnić, K., & Lalić, S. (2018). *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka*. Centar za mirovne studije.
- Ministarstvo socijalne politike i mladih. (2014). *Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020.*
- Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku. (2017). *Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje od 2017. do 2022. godine*.
- Obiteljski zakon Republike Hrvatske. *Narodne novine*, br. 103/2015.
- Parsons, J., Edmeades, J., Kes A., Petroni, S. Sexton, M., & Wonon, Q. (2015). Economic impacts of child marriage: A review of the literature. *The Review of Faith & International Affairs*, 13(3), 12-22. <https://doi.org/10.1080/15570274.2015.1075757>
- Srivastava, A., & Thomson, S. B. (2009). Framework analysis: A qualitative methodology for applied policy research. *Journal of Administration & Governance*, 4(2), 72-79. Available at https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2760705
- Statistical Office of the Republic of Serbia, & UNICEF (2014). *2014 Serbia Multiple Indicator Cluster Survey and 2014 Serbia Roma Settlements Multiple Indicator Cluster Survey, Key Findings*. Statistical Office of the Republic of Serbia, UNICEF. Available at <https://www.unicef.org/serbia/en/reports/multiple-indicator-cluster-survey-2014-key-findings>
- Steinhaus, M., Gregowski, A., Stevanovic, N., & Petroni, S. (2016). *She cannot just sit around waiting to turn twenty. Understanding why child marriage persists in Kenya and Zambia*. Available at <https://www.icrw.org/wp-content/uploads/2016/10/160609-ICRW-Packard-Report-web.pdf>
- Šućur, Z., Kletečki Radović, M., Družić Ljubotina, O., & Babić, Z. (2015). *Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj*. UNICEF.
- Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske. (2021). *Izrada Na-*

- cionalnog plana za uključivanje Roma 2021.-2027.* Dostupno na <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/izrada-nacionalnog-plana-za-ukljucivanje-roma-2021-2027/973>
- Ujedinjeni narodi. (1989). *Konvencija o pravima djeteta.*
- Ujedinjeni narodi. (1962). *Konvencija o pristanku na brak, minimalnoj starosti za sklapanje braka i registriranju brakova.*
- Ujedinjeni narodi. (1981). *Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena – CEDAW.*
- United Nations. (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for sustainable development.* Available at <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- United Nations. (2016). *General comment No. 20 on the implementation of the rights of the child during adolescence.* UN Committee on the Rights of the Child. Available at <https://digitallibrary.un.org/record/855544>
- United Nations International Children's Emergency Fund. (2005). *Early marriage. A traditional harmful practice.* UNICEF. Available at <https://data.unicef.org/resources/early-marriage-a-traditional-harmful-practice-a-statistical-exploration/>
- United Nations International Children's Emergency Fund. (2016). *Dečiji brakovi u Srbiji. Analitički izveštaj.* UNICEF. Dostupno na <https://www.unicef.org/serbia/sites/unicef.org/serbia/files/2018-05/Decji-brakovi-u-Srbiji.pdf>
- United Nations International Children's Emergency Fund. (2017). *Dečiji brakovi u romskoj populaciji u Srbiji. Etnografsko istraživanje.* UNICEF. Dostupno na <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/de%C4%8Diji-brakovi-u-romskoj-populaciji-u-srbiji>
- Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. (2012). *Nacionalna strategija za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine.*
- Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske. (2011). *Nacionalna politika za ravnopravnost spolova za razdoblje od 2011. do 2015.*
- Vijeće Europe. (2014). *Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji.*
- Warner, A., Stoebenau, K., & Glinski, A.M. (2014). *More power to her. How empowering girls can help end child marriage.* Available at <https://www.icrw.org/publications/more-power-to-her-how-empowering-girls-can-end-child-marriage/>
- Wodon, Q., Male, C., Nayihouba, A., Onagoruwa, A., Savadogo, A., Yedan, A., Edmeades, J., Kes, A., John, N., Murithi, L., Steinhaus, M., & Petroni, S. (2017). *Economic impacts of child marriage: Global Synthesis Report.* Available at <https://www.icrw.org/wp-content/uploads/2017/06/EICM-Global-Conference-Edition-June-27-FINAL.pdf>
- Zakon o suzbijanju diskriminacije. *Narodne novine*, br. 85/08, 112/12

Summary

CHILD MARRIAGES IN THE ROMA COMMUNITY IN CROATIA

Maja Kutnjak Vrtarić

Olja Družić Ljubotina

*Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

This paper focuses on understanding the emergence of child marriage as a practice that grossly violates human and children's rights of girls and boys, threatens their well-being and prevents them from reaching their full potential. The first section analyzes the causes and consequences of child marriages and presents available data on the prevalence of this phenomenon in the region. Based on the available research in Europe, which indicates an increased prevalence of the phenomenon in the Roma community, and taking into account the lack of domestic research and literature on the topic, this paper presents the results of a qualitative study aimed at gaining insight into the personal experience of adult Roma women associated with their entry into marriage before the age of eighteen. The data were collected by semi-structured interview method and analyzed by the thematic analysis procedure. The results of the research coincide with the available knowledge in this field, but also additionally articulate the interplay of various factors from the level of the girls and parents themselves to the level of norms in the Roma community. Consequently, the public policy framework is also discussed, and activities aimed at preventing the practice of child marriage in the education system and activities within the community aimed at providing support to young people, but also at changing the norms which support this practice, have been proposed.

Key words: child marriages, Roma, circumstances of entry into marriage, experience of married life, prevention.